

A JAVÍTHATATLANOK

ÉPPEN MOST van száz esztendeje annak, hogy az első magyar büntetőtörvénykönyv megalkotására kiküldött bizottság tárgyalásait megkezdte. Részből a külföldi tapasztalatok, de még inkább a tömlöceinkben észlelt felháborító állapotok hatása alatt alakult ki e törvényelőkészítő bizottságban az a vélemény, hogy büntető igazságszolgáltatásunknak teljesen szakítania kell a múlttal. A testet-lelket megőrlő raboskodás, az emberi méltóságot megcsúfoló botbüntetés helyett a „javítás szellemének“ kell áthatnia a bűnözőket illető elbánást. Alapelvként állapították meg, hogy „a börtön falai közé zárt vétkes, ha büntetését kiállta, a társaságba visszalépjen, őt romlásnak kitenni veszélyes“ (Eötvös). A bűnözők megjavítására való törekvés, amely különben kapcsolatban áll a halálbüntetés eltörlésére irányuló mozgalommal és szembeszáll az elrettentő megtorlás célkitűzéseivel, koronként visszatérő problémája a törvényhozásnak. A józan ember — írta a sztoikus Seneca — nem azért büntet, mert valaki vétkezett, hanem azért, hogy a jövőben ne vétkezzék. Az állam és a társadalom élet-

rendjének biztosítása nem merülhet ki az egyes törvényszegők sanyargatásában. Távolabbi célok után kell igazodni, amelyek a bűnöző hajlammak a nemesebb ösztönök felébresztése útján elérendő elnyomására s a romlásnak induló erkölcs megtisztítására irányulnak. Tudatában volt ugyan a törvényszerkesztő bizottság annak, hogy egyeseknek „nagy a bűnbeni megrögzöttsége és igen veszélyesek az egyesekre és a közbátorságra“, azonban még ezekkel szemben sem adta fel a javulásba vetett reményt és csupán a büntetés tartamának meghosszabbítását tartotta szükségesnek teljes megjavításuk érdekében.

A száz évvel ezelőtt megindult liberális szellemű munkálkodás abba maradt anélkül, hogy a büntetőkódexet megalkották volna. Azonban amikor három évtizeddel később végre sor kerül e törvény megteremtésére, bár a célkitűzések változnak, az eszközök a régié maradnak. A javításnak mindenekelőtt emberies elbánást követelő szelleme mellett a büntől való visszatartásra, a tömegek számára való példaadásra való törekvés is áthatja a törvényhozót. Mindezek megvalósítására pedig neki sincsen más eszköze, mint a fogvatartásnak a bűnöző hajlam mértékével arányos meghosszabbítása. E bűnöző hajlam legbiztosabb fokmérője a visszaesés lévén, önként következett, hogy a kérdés megoldását a visszaesők terhére fokozatosan súlyosodó büntetési tételek kiszabásában lássák. Így alakul ki számos külföldi példát szem előtt tartó törvénykönyvünk elrendezése nyomán a bűnözők két csoportja. Az első az alkalmi büntettek csoportja. Ezek a megtévedtek, akik a véletlen szerencsétlen körülmények hatása alatt a tisztesség útjáról letértek, s akik még a törvény megértő enyhességére tarthatnak igényt. A második a már büntetett, de újból bűnbe eső veszedelmes csoport, amelynél a büntetést a múlt vétkeivel is arányosítani kell. A testi bajok gyógykezelésének mintájára rendezte ezzel a törvény a büntetés adagolását, fokozva ez utóbbiakat az erkölcsi defektus visszaesésekben nyilvánuló makacssága szerint.

E megkülönböztetés értékét azonban alaposan lerontották a tapasztalatok. Az elvetemedett bűnöző is eleinte, mint kezdő, az alkalmi bűnözők csoportjába tartozik s mint ilyen eltévlyedett kerül bírái elé. Ezekben pedig az enyhe elbánás nem a javulásra való hajlandóságot, hanem azt a meggyőződést váltja ki, hogy az első ballépés nem sokat számít, azt könnyen meg lehet úszni a büntetlen múltra való hivatkozással. A talán még a vártnál is enyhébb, néhány napos büntetés bátorító hatása alatt szaporodik azután megállás nélkül a bűnözők veszedelmes csoportja, amely a hatóságok megtévesztésére irányuló jártasságában is bízva, az esetleg elkerülhetetlen büntetést már csak a foglalkozásával járó kockázatnak tekinti. A visszaeső bűnözőkkel szemben megnyilvánuló tehetetlenség, mint világjelenség foglalkoztatja már a múlt század végén mind az európai, mind az új világrész államainak jogászait. Foglalkozni kellett tehát e kérdéssel nem csupán a jogrend biztosítása végett, hanem annak a már csaknem elviselhetlenné vált gazdasági kárnak csökkentése céljából is, amelyet e súlyos bűnözők garázdálkodása évente visszatérő rendszerességgel okozott.

Vidocq, az egykori gályarab, utóbb Párizs rendőrfőnöke, tehát a bűnözők társadalmát minden oldalról ismerő egyén, már egy évszázad előtt évi 70 millió frankra becsülte a bűncselekmények által elvont vagyoni értéket. Számszerű adatokon alapuló megállapítások készültek ez irányban a világháborút megelőző években az Egyesült Államokban. A bűncselekmények által okozott károk megtérítésére vállalkozó biztosító társaságok kimutatásai alapján egyedül Csikágóban 7 millió pengőre becsülik a magánvagyonból így évente elvont értéket. Az Egyesült Államok egész területére kiterjedő számítás alapján ez az összeg évi két milliárd dollárra növekszik. Az európai államok

közül Olaszországban végeztek statisztikai számításokat e téren. Bár itt csupán azokat az összegeket vették figyelembe, amelyek a bíróság elintéztett bűncselekményekben szerepeltek, még ez az összeg is meghaladta az évi 50 millió lírát. Teljes képet szerezhethünk a büntettek által okozott gazdasági kárról, ha figyelembe vesszük, hogy az utolsó ú. n. békeesztendőben, 1913-ban a budapesti államrendőrségnél tett büntető feljelentésekkel kapcsolatban megjelölt károsodások összege majdnem 14 millió korona volt. Ebből az összegből 7 millió a tolvajok és csalók garázdálkodására esik. Ha számítunk is arra, hogy a sértettek különböző lelki és anyagi okokból is gyakran túlértékelik károsodásukat és hogy az elvont vagyontárgyaknak egy részét utóbb a tetteseknél vagy orgazdáiknál a hatóság megtalálja, mégis gondolkodóba kell esnünk azon, hogy tízezrek verejtékes munkájának gyümölcsseit a társadalom salakjaként tömörülő embercsoport évente visszatérő rendszerességgel megszerzi és eldorbézoja. E közvetlen károsodás mellett még arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a rövidebb-hosszabb szabadságvesztésbüntetések végrehajtása, a rabok élelmezése, a letartóztató intézetek fenntartása milyen hatalmas kiadásokkal jár, amit ismét csak a tisztességes munka hozamára kivetett adóból kell fedezni és így a törvénytisztelő kétszeresen megfizetnek fegyelmelhetetlen társaik bűneiért.

Mindezen szempontok szemmel tartása mellett indult meg tehát a törvényhozói munka oly intézmény létesítésére, amely eljut „a bűnözés gyökeréig” és amely a büntetések adagolásával való kísérletezés helyett hathatósabb eszközt talál a bűnözéssel szemben való védekezésben.

Ily eszköznek szánták Magyarországon a dologházakat. Kiindulva abból az elgondolásból, hogy a munkakerülés, a tisztességes munka jövedelméből való önfenntartástól idegenkedés termékeny talaj a bűnözők számára, az állam feladatává tette azt, hogy a munkakerülésre való hajlamot a lehetőséghez képest gyöngítse és büntetéssel is üldözze. A keresetre utalt, munkaképes, de munkakerülő életmódot folytató egyének dologházban való elhelyezését rendelte a törvény mindaddig, amíg remélhető lesz, hogy szabadságát visszanyerve „munkás és rendes életmódot fog folytatni”. Vájjon az új intézmény alkalmas lehetett volna-e arra, hogy munkakerülők számára a dolgos élet iskolájának szerepét betöltsse, annak megítélésére nem nyílt alkalom. A törvény életbeléptét nyomon követte a világháború. Ennek éveiben megbízható, maradandó értékű megállapításokat tenni még nem lehetett. A háborút követő gazdasági összeomlás és a rákövetkező visszafejlődés ideje alatt pedig szintén nem volt mód a törvény hatékony alkalmazására. Akkor, amikor a tanult munkások tömege munkához nem juthatott, amikor a munkanélküliség valamennyi államnak egyik legsúlyosabb problémája volt, a bíróságoknak alig állott módjukban megállapítani azt, hogy az eléjük kerülő személy valóban a benne rejlő hajlandóságból és nem mint sok százezer társa a mostoha gazdasági helyzet következtében nem végez tisztességes és eltartására alkalmas munkát. Így azután a törvény gyakorlati alkalmazására mind ritkábban került sor; évente alig 6—8 embert utaltak a dologházba. A bűnözés gyökereinek kigyomlálására tett első kísérlet ezek után eredménytelennek kell tekinteni.

Ugyanebben az időben azonban más országokban erélyesebb eszközökkel láttak hozzá e társadalmi veszély megfékezéséhez. A kiindulási pont általában mindenütt ugyanaz, csak a gyakorlati megoldás részletei eltérőek. A büntetteseket nyilvántartó hatóságok megállapításai alapján beigazolást nyert az, hogy minden nagy városban a büntetteseknek egy csoportja verődik össze, amely hivatásszerűen foglalkozik bűncselekmények elkövetésével. Csodálatosképpen e csoport a legtöbb metropolisban egyenlő százalékarányban jelentkezik az összlakosság számához viszonyítva. Ezekkel a szokásszerű (habitual criminals) vagy hivatásszerű (Berufsverbrecher) büntettesekkel szemben a büntető igazságszolgáltatás eddigi fegyverei hatástalanoknak bizonyultak. A törvény számukra csak annyiban bírt fontossággal, hogy miként lehet kijátszani, míg a bűnvádi eljárás csak tanfolyam, amelyen megtanulják, legközelebb mit kell ügyesebben elrendezniük. A büntetési idő újabb vakmerő tervek kieszelésére ad

alkalmat, amelyeknek végrehajtásához a szabadulásukat követő napokban legtöbbször már hozzá is látnak. A rendőrhatalósági megállapításokból tudjuk, hogy Németországban általában 9000, Angliában 4600, Franciaországban 7000 és minálunk 3000-nél több azoknak a megrögzöttként nyilvántartott bűntevőknek a száma, akik az elintézésre kerülő bűnügyek állandó szereplői és akiknek társadalomellenes tevékenységét időről-óra csakis büntetésük végrehajtása vagy betegség szakítja meg. Félreismertetően kiviláglott tehát az, hogy amennyiben a legveszélyesebb bűnözés terjedésének gátat akarnak állítani, úgy a szokásszerű társadalomellenes bűnözők tevékenységének akadályozását kell célul venni.

E meglátás következményeit első ízben az Egyesült Államokban (Ohio) vonják le. Félretéve végül is a megjavítás költségi szépségű gondolatát, leszámolnak azzal, hogy miként az állat- és növényvilágban, úgy az emberi teremtmények között is vannak olyanok, amelyek nemcsak hogy önmagukban értéktelenek, hanem a többi fajtájukbeliekre is ártalmasok. Ezzel a selejtes töredéssel nem lehet mást tenni, mint kiválasztani, elkülöníteni és kártekonny hatására kiküszöbölni. Nevezük tehát a népességnek ezt az ocsuját javíthatatlanoknak, megrögzötteknek vagy hivatásos büntetetteknek, a kezelés mindenkor csak ugyanaz lehet: szabadságelvonás és a fogvatartás költségeit csökkentő dolgoztatás. Ezt a gondolatot valószínűsítették meg az Egyesült Államokban és ezzel egyidőben Franciaországban a bizonytalan időre való elítéléssel. A különbség csak az volt, hogy amíg Amerikában erre a célra berendezett munkáltató intézetekben, addig a francia törvények szerint gyarmatokra (Új-Kaledónia) való deportálás útján valószínűsítették meg ezeknek a büntetetteknek a társadalomból való kiküszöbölését. De még ez a megoldás is csak ott hozott eredményt, ahol függetlenítették a megjavításba vetett reménységtől. Meghatározott időn át tanúsított kifogástalan magatartás után a francia deportált szabadságát visszanyerte és tetszése szerint telepedhetett le a gyarmatokon, vagy akár visszatérhetett hazájába. Megállapították azután, hogy ezek, a hivatalosan „megjavultaknak” nyilvánítottak 99%-ban újból a bűn útjára tértek és 1% volt csupán az, amely a rendészeti vagy büntető hatóságoknak már nem adott munkát. Nem számoltak ugyanis azzal, hogy ezek a büntetettek eléggé ravaszok ahhoz, hogy a próbaidő alatt megembereljék magukat tudva, hogy csak így térhetnek vissza a szabad életbe. A kifogástalan magatartás tehát csak eszköze volt annak, hogy régi foglalkozásukat újból megkezdhessék.

Ily keserves tapasztalatok után alakult ki a tudományban az a felfogás, amely lényegében Lombrosnak a született büntetésekről szóló sokat támasztott elméletének korszerű továbbfejlesztése. Vannak büntetettek, akiknek szellemi alkata eltér a „normális” ember egyéniségétől. Az ily egyénnel szemben ezért az átlag-emberre szabott büntetés alkalmazásának nincsen értelme. Anélkül, hogy az ilyen büntetett elmebetegnek kellene tekintenünk, az őrizetere érvényes szabályoknak nagyban hasonlítaniuk kell a beteg-elméjük őrzési rendjéhez. Csak a rejtettebb összefüggésekben való járhatlanság — mondják a tudósok — von elhatárolást ott, ahol ezt a való helyzet nem indokolja. Már pedig be kell látni, hogy organikus okok azok, amelyek a megrögzöttséget előidézik és ilyen okok után kell kutatni a bíróságnak is akkor, amikor a megrögzöttekre rendelt elbánás alkalmazása felől döntenie kell. Ebből a megállapításból következik az is, hogy a rendes büntetés hatástartalanságát megállapítva oly intézkedéseket kell tenni, amelyek ezekre az abnormalis szellemi alkatiakra hatással lennének, illetőleg, hogy azokra, akik a normális és a rendkívüli szellemi berendezkedésnek még a határmegyején állanak, visszarettentő hatást is gyakoroljanak. Ennek az elméletnek következményeit elsőnek az angol törvényhozás vonta le, amely a szokásszerű büntetettek őrizetben tartása tekintetében teljesen szabad kezét enged a bírónak olyannyira, hogy ezt az őrizetet a büntetett egész életének tartamára is kiterjesztheti. Ezzel a következetes megoldással nem csupán az egyéni ártalmatlanná tétel nyert tökéletes megvalósítást, hanem megnyilvánult a hatás abban is, hogy azok a büntetettek, akik még kényszerintézkedésekkel

befolyásolhatók, e hatalmasan visszaretentő hatás alatt megtorpantak és a sokszorosan visszaesők további bűnözése észrevehetően lecsökkent.

A magyar törvényhozás már különböző megoldások eredményeiből szerzhetett tapasztalatokat, amikor hosszas tervezetés után 1928-ban különleges szabályokat alkotott a megrögzött bűnösök ellen. Röviden összefogva az új szabályok lényegét, megrögzöttek azt a visszaeső büntettest kell tekinteni, akiről a bíróság egyéniségének, életmódjának és életviszonyainak figyelembevétele után megállapítja, hogy állandó hajlamot mutat bűncselekmények elkövetésére. A megrögzöttség megállapítása maga után vonja a határozatlan tartamú szabadságvesztés — szigorított dologházban való őrizet — kiszabását. Ez az őrizet ugyan csak leghosszabb tartamában határozatlan, mert a bíróságnak meg kell szabnia azt a legrövidebb időt, amelyet őrizetben mindenképpen el kell majd tölteni. (Minimum 3 év.) A tényleges tartam pedig attól függ, hogy az igazságügyminiszter mikor látja elérkezettnek azt az időt, amikor „az elítéltnak az intézetben tanúsított magaviseletéből és a munkában kifejtett szorgalmából alaposan lehet arra következtetni, hogy szabadonbocsátása esetében a jogrendet és a közbiztonságot újból veszélyeztetni nem fogja s munkás és rendes életmódot fog folytatni“.

A magyar törvényhozó tehát nem tud elszakadni itt sem a megjavítás gondolatától és az őrizet tartamát is a javulás reményét keltő jelenségek bekövetkeztétől teszi függővé. Ebből indul ki ennek folytán a bíróság is már a legrövidebb időtartam meghatározásánál. Hogy ez utóbbi a javulás kérdésében eléggé optimisztikusan fogja fel a helyzetet, annak bizonyítéka, hogy az esetek túlnyomó részében elengedőnek tartja a legrövidebb időtartamnak a törvény által engedett legalacsonyabb (3 év), vagy azt megközelítő mértékben való kiszabását. Az őrizet minimumának tíz éven felüli időben való kiszabása már alig fordul elő. Másrészt pedig bíróságaink szemelláthatóan nem rokonszenveznek a határozatlan tartamú büntetéssel s a dologházi őrizetet is büntetésnek és nem biztonsági intézkedésnek tekintve, azt csak a legkirívóbb esetekben (évente 150—160 beutalás akad!) alkalmazzák. Megmaradnak e helyett a fegyházbüntetésnél, amely — az őrizetnek az imént említett és lényegével összeegyeztethetetlen értékelése mellett — alig különbözik az utóbbtól.

Nincs miért csodálkoznunk ezek után azon, hogy a megrögzöttekkel való különleges elbánás alig hoz említésre méltó eredményt. Ezt az eredményt pedig nem is attól tesszük függővé, hogy az őrizetből elbocsátottak valóban „munkás és rendes“ emberekként hagyják-e el az intézetet. Az, aki sorra próbálta ki az országnak — sok esetben a külföldnek is — különböző letartóztató intézeteit, akinek semmi kapcsolata nincsen már a feddhetetlenek társadalmával, az múltjára, lélekalkatára csak ritkán cáfol reá és nem is alkalmas erkölcsi átalakulásra. De ettől független és tárgyilagosabb ismervek, a statisztika adatai állnak rendelkezésünkre. Abban a kérdésben, hogy az üzlet- vagy szokásszerű büntetettek garázdálkodásában van-e csökkenés, egyetlen megbízható támaszpont a visszaeső bűnözők évi arányszáma. Mit látunk pedig ezen a téren? Az összes bíróság által elítéltek közül már büntetett előéletű — vagyis visszaeső — volt az 1920-as évek elején 9%. Ez a szám lassú, de töretlen emelkedést mutat, úgyhogy az utolsó kimutatás szerint háromszorosát (27%) érte el. Sőt a legfurcsább az, hogy a legnagyobb évi emelkedés a megrögzöttek ellen alkotott törvény életbelépése után következett be. Már ebből a tényből is kitűnt, hogy az új intézmény — a megjavítás olajcseppjeivel felhígított biztonsági rendszabály — sem az ártalmatlanná tételre, sem a megfélemlítéssel való visszatartásra nem alkalmas.

Elvi elgondolásában alkalmasabbnak látszik a szokásszerű büntetettek ellen hozott német törvény. Itt kettős irányú intézménnyel igyekeznek célt

érni. A többszörös visszaeső büntetése a cselekményre kiszabott átlagos büntetéssel szemben sokszorosan súlyosbítható és tizenöt évi fegyházig emelhető. Ennek elszenvedése után lehet a büntettest a dologháza utalni, ahol őrizetben tartják mindaddig, amíg a bíróság úgy látja, hogy az ottani elhelyezésnek célja ezt megköveteli. E rendezésnél tehát a büntetés külön válik a biztonsági intézkedéstől. A magas büntetés főleg megelőző célt szolgál, a bűnözéstől való elrettentés célját. A biztonsági őrizet pedig arra való, hogy megfelelő időre ártalmatlanná tegye azokat, akiknek megfélemezése a legszigorúbb büntetés kilátásba helyezésével sem volt lehetséges. Az őrizet eredményeként ez a törvény nem csillogtatja meg a rendes és dolgos életmódra való áttérés reményét, hanem csupán azt köti ki, hogy az őrizetnek addig kell tartania, amíg arra szükség van. Megszűnik tehát az őrizet célja, ha a bűnöző szabad mozgását lényegesen akadályozó hosszan tartó betegségje esik, ha anyagi helyzetében oly előnyös változás áll be, hogy megélhetése biztosítva van (örökséghez jut stb.) vagy ha más természetű állandó felügyelet alá kerül, öt esztendő statisztikai adatai mégis azt mutatják, hogy ennek a megoldásnak sincsen számottevő eredménye. A német birodalmi bíróságok által bűncselekmények miatt elítélteknek több mint harmadrésze visszaeső. Ez a megdöbbentő arányszám az új törvény alkalmazása óta sem csökkent jelentékenyebb mértékben.

Mindezek a tanulságok ezért világosan mutatják már fentebb részletezett megállapításunk helyességét. Nem akadt még ezideig eszköz arra, hogy a megrögzött büntettestől törvényisztelő, a társadalom hasznavehető tagjává tekinthető egyént faraghassunk. Minden oly kísérletnek, amely ezt a reményt újból feleleveníti, csak sorozatos csalódás lehet a következménye. A lényében megrögzött büntettest — bármennyire is idegenkedjenek a törvényhozók ettől a megjelöléstől — javíthatatlan, mert érzéketlen azokkal az eszközökkel szemben, amelyek rendeltetése a javítás, a lelki tényezők átállítása. A büntettesteknek ezzel a fajtájával szemből tehát egyetlen megoldás a biztonsági intézkedés, az őrizetben tartás, az ártalmatlanná tétel.

Nem jelenti azonban ez azt, hogy a javítás és különösen a fegyelmezés gondolatát a büntetés céljai közül teljesen ki kell küszöbölnünk. De meg kell választanunk, hogy ezeket az intézkedéseket mikor alkalmazzuk. Helyükön vannak ilyen intézkedések a kezdő bűnözőkkel szemben, akiknek kapcsolata a társadalommal még felújítható. Nem terjeszkedhetünk ki most, de mégis utalni kívánunk azokra a szociális és gazdasági teendőkre, amelyek az alkalmi bűnözők talpraállítását előmozdíthatják és amelyek mindenesetre hatékonyabbak annál az alkalmi bűnözőkhöz szokásszerűen intézett és gyorsan elröppenő szavakban nyilvánuló bírói figyelmeztetésnél, hogy a jövőben tartózkodnia kell bűncselekmény elkövetésétől, mert arra majd súlyosabb büntetés következik. Az a mód és azok az eszközök, amelyeket a kezdő bűnözőkkel szemben alkalmazunk, döntő súllyal bírnak arra, hogy a visszaesők tábora csökken vagy szaporodik-e. A sablonos, a tettes egyéni sajátosságait figyelmen kívül hagyó elbánás, a tehetetlenségbe torkoló enyhesség a legalkalmasabb módszer a visszaesők kitermelésére. A szokásos elintézésnek tekinthető rövidke fogházbüntetések nem alkalmasak egyébre, mint hogy a becsületében megingott embert kiragadják munkahelyéről és felébresszék benne azt a — lelkiismeret szavát is elhallgattató — gondolatot, hogy a becsületes megélhetésnek most már leküzdhetetlen akadályai vannak, így tehát a bűnök útján kell megmaradnia. Ezzel szemben a — különösen a vagyoni előnyök szerzésére irányuló — cselekményeknek már a kezdő bűnözőnél is kellő figyelemmel és eréllyel való kezelése, a büntetésnek az egyéniséghez alkalmazkodó megválasztása célt érhet azoknál, akiket a büntetőbíró a rendelkezésére álló eszközökkel még befolyásolni tud. Nem térhetünk ki

itt a büntetőigazságszolgáltatás, a célirányos büntetésvégrehajtás számára elérhető eredményekre és az ezeket lehetővé tevő módokra, mégis reá kellett mutatnunk, hogy a javítás és visszatartás eszközeinek kellő időben és helyen való alkalmazása az egyetlen lehetőség a bűnöző hajlamban rejlő veszély korlátozására. Ellenben csődöt kell mondania minden próbálkozásnak, amely ezektől az eszközöktől oly esetben vár hatást, amikor azt a bűnöző egyénisége eleve kizárja. A „közrend és a közbátorság“ ellenségeinek átfarmálására emberi elgondolás ezideig alkalmasnak még nem bizonyult.

AUER GYÖRGY